DOI: 10.32844/2222-5374-2020-105-3.02**УДК: 343.2****Войтович І. І.,***суддя Херсонського окружного адміністративного суду, кандидат юридичних наук*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ

Актуальність статті полягає в тому, що ефективна протидія злочинності взагалі, як і корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки зокрема, неможлива без ґрунтовних кримінологічних досліджень. Їх успіх визначальною мірою залежить від адекватності обраного методологічного інструментарію, за допомогою якого здійснюватиметься пізнавальний процес, – методології. У праці досліджено методологічні засади наукового кримінологічного дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки. З'ясовано, що постмодерністська парадигма кримінології орієнтує на дослідження воєнної безпеки як стану системи, що стримує корупційну злочинність в межах суспільно прийняттого рівня. Зокрема, на виявлення криміногенних об'єктів у цій сфері, а також зв'язків між ними та заходами й засобами впливу на них; особливостей ініціювання процесів самоорганізації інститутів громадянського суспільства щодо протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки. Зроблено висновок, що під методологією дослідження кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки слід розуміти наведену сукупність принципів (об'єктивності, всебічності й повноти, історизму, комплексності, детермінізму, розвитку, єдності теоретичного та емпіричного, а також теорії та практики), підходів (комплексного, системного та синергетичного) і методів пізнання (загального філософського діалектичного методу; загальнонаукових методів: формально-логічних методів аналізу та синтезу, індукції та дедуції, а також абстрагування, системно-структурного, історичного та порівняльного методів; конкретно-наукових методів дослідження, серед яких базовими є спеціальні методи юридичної науки (формально-правовий, формально-догматичний, компаративістський метод, метод кримінологічного моделювання) поряд із методами інших наук, зокрема, соціології (метод опитування, вивчення документів) та статистики (групування, узагальнення показників тощо)), а також історико-правовий порівняльний метод, яка, на нашу думку, є найоптимальнішою для розв'язання визначених вище дослідницьких завдань, оскільки забезпечує отримання достовірних та науково-обґрунтованих висновків про предмет дослідження, а також формування пропозицій за для забезпечення підвищення ефективності механізму протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні.

Ключові слова: методологія, методи, корупція, злочинність, сфера військової безпеки.

Актуальність теми. Ефективна протидія злочинності взагалі, як і корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки зокрема, неможлива без ґрунтовних кримінологічних досліджень. Їх успіх визначальною мірою

залежить від адекватності обраного методологічного інструментарію, за допомогою якого здійснюватиметься пізнавальний процес, – методології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку кримінологічної науки слід відмітити збільшення уваги вчених до висвітлення її методологічних засад. Зокрема, питання методології кримінологічних досліджень розглядали як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: В.С. Батиргарєєва, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, Є.С. Жигарєв, А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.М. Костенко, В.А. Ліпкан, С.Ю. Лукашевич, В.Ф. Оболенцев, В.В. Панкратов, В.М. Попович, П.П. Сердюк, О.Л. Тимчук, В.І. Шакур та ін.

Вони зробили вагомий внесок у розвиток методології кримінологічної науки. Водночас методологічні основи наукового кримінологічного дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки залишилися поза увагою науковців. Це в свою чергу обумовило вибір теми те **мети дослідження** – дослідити методологічні засади корупційної злочинності у сфері військової безпеки.

Відтак визначення методологічних основ для розв'язання завдань даного наукового дослідження є надзвичайно актуальним питанням, що потребує належного теоретичного обґрунтування. Його успішне вирішення надасть змогу виробити цілісний підхід до пізнання сутності корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні, надати їй кримінологічну характеристику та визначити дієві механізми протидії.

Виклад основного матеріалу. Формування методології окремого кримінологічного дослідження неможливе поза межами методології наукового пізнання загалом і кримінологічної науки, зокрема.

В науковій літературі поняття «методологія» (від грец. *metodos* (метод) – спосіб, шлях дослідження, *logos* – знання) вчені інтерпретують по-різному. Одні вбачають у ній частину гносеології щодо шляхів і засобів наукового пізнання [1, с. 96–97]; інші – визначають її як вчення про методи пізнання та / або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів та прийомів [2, с. 197.]; треті – доповнюють, що вона вивчає можливості та межі їх застосування в процесі з'ясування наукової істини або тлумачать її як тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, удосконалення і конструювання методів тощо [3, с. 16; 4, с. 48].

З позицій наведених визначень можна виділити основні підходи до визначення поняття «методологія», які склались у науковій та навчальній літературі.

Насамперед, слід констатувати, що досліджувана категорія тривалий час трактувалась в межах її етимологічного аналізу (від грец. *metodos* – метод і *logos* – вчення) як вчення про методи діяльності. Таке тлумачення методології у вузькому значенні й дотепер залишається часто вживаним ученими.

По-друге, у сучасній науці вчені намагаються поєднати в предметі методології свідомість та діяльність, визначаючи її, наприклад, як тип раціонально-рефлексивної свідомості, спрямований на вивчення, удосконалення і конструювання методів або висновуючи, що в сфері загальної методології методолог вивчає та конститує «закони» мислення та діяльності як такі тощо [4, с. 265; 6].

По-третє, поняття «методологія» традиційно визначається відносно наукової діяльності, залишаючи поза увагою інші види людської діяльності,

наприклад, мистецтво, практичну, навчальну діяльність тощо. Як справедливо зазначають автори праці «Методологія» (2007 р.), розглядаючи її як вчення про організацію діяльності з позицій системного аналізу проектно-технологічного типу організаційної культури, нещодавно програмісти під «методологією» стали розуміти той чи інший тип стратегії, тобто той чи інший загальний метод створення комп'ютерних програм. Відтак поряд з методологією науково-дослідної діяльності почав формуватися новий напрямок – методологія практичної діяльності [5, с. 18].

З позиції системно-діяльнісного підходу, на думку його прихильників, методологія досліджує взаємообумовленість, взаємозв'язок і залежність систем знань та систем діяльності. Відтак, методологія утворює необхідний компонент будь-якої діяльності, яка стає предметом усвідомлення, навчання і раціоналізації» [6, с. 114; 7, с. 182].

Варто зауважити, що в літературі з цієї проблематики виділяються також різні диференціації методології. Зокрема, одні вчені розрізняють два її рівні, – загальнонаукову і галузеву методологію. Так, загальнонаукова методологія розробляє різноманітні способи пізнання буття, тоді як галузеві методології, спираючись на положення першої, випрацьовують способи пізнання «закріплених» за ними фрагментів дійсності [9, с. 12].

Інші вчені вважають за доцільне виділяти три рівні методології: вищий (загальнонаукову методологію), другий (загальну методологію для сфери наукового пізнання), третій (методологію окремої науки) [10, с. 19].

У контексті питання, що розглядається нами, принагідно зауважимо, що методологія конкретної науки також має відповідну багаторівневу структуру, залежно від рівня узагальнення, абстрагування об'єкта наукового пізнання. Не вдаючись у дискусію з цього питання, принагідно зауважимо, що більш виваженою, на нашу думку, є позиція академіка М.В. Костицького про те, що, визначаючи методологію конкретного наукового дослідження, не обов'язково зашорювати себе виключно однією методологією, вона може виглядати як «мозаїка методів» [11, с. 18].

Найбільш прийнятним в плані розв'язання завдань даного дисертаційного дослідження вважаємо підхід до розуміння методології кримінології, запропонований А.П. Закалюком. Учений констатує, що методологія кримінологічної науки складається із: 1) загальнонаукових принципів, вимог, критеріїв наукового пізнання загалом; 2) методологічних особливостей галузі суспільних наук, до якої належить кримінологія; 3) методологічних і методичних положень, методів, способів власного (кримінологічного) опрацювання, що знаходяться у діалектичному зв'язку з першими та другими.

Не вдаючись у дискусію з приводу інтерпретації поняття «методологія», лише підкреслимо важливу роль у процесі пізнання кримінологічних проблем методологічного підходу як сумативного утворення, що складається із сукупності взаємозалежних методів, серед яких один або декілька є головним, а всі інші підпорядковані їм, залежні від них, мають допоміжний характер.

Дійсно, в сучасній науковій літературі поряд із методами дослідження до пізнавального інструментарію залучаються сучасні методологічні підходи, як структурний елемент методології [12, с. 116].

Слід підкреслити важливе значення для формування методології даного дослідження домінуючої в доктрині кримінології парадигми (з грец. –

приклад, зразок) як сукупності визнаних на сучасному етапі передумов, які визначають конкретне наукове дослідження (знання).

У науковій літературі цілком обґрунтовано підкреслюється вагоме значення позитивізму для становлення та розвитку методології кримінології. Саме цей напрям, основоположником якого є французький філософ Огюст Конт, здійснив суттєвий вплив на методологію суспільних наук, визнавши емпіричні дослідження єдиним джерелом істинного, дійсного знання [13, с. 288].

Гостро критикуючи позитивізм і називаючи його основною хворобою сучасної української кримінології О.М. Костенко пропонує модернізувати її у парадигмі соціального натуралізму, послідовно наполягаючи шукати радикальні засоби протидії злочинності у сфері пізнання законів соціальної природи для узгодження з ними волі та свідомості якомога більшого числа людей, тобто формування у них соціальної культури [14, с. 192]. Для забезпечення соціального порядку в Україні, зазначає вчений, необхідно доповнити Конституцію нормою наступного змісту: «Держава протидіє формуванню у громадян соціопатії і сприяє формуванню у них соціальної культури» [14, с. 192].

В цілому не заперечуючи проти використання ідеї природного права, в тому числі соціального натуралізму, в сучасній кримінологічній науці, судження О.М. Костенка щодо їх трактування були піддані критиці.

Не вдаючись до полеміки з приводу важливості формування соціальної культури, лише зауважимо, що покладаючи в основу парадигми соціального натуралізму висловлювання Г.Гроція щодо правознавства, вважаємо, що автор доволі широко трактує зміст і значення природного в праві.

Цю думку поділяють й інші кримінологи. Зокрема, розглядаючи загальні філософські світоглядні та пізнавальні засади методології кримінологічної науки, А.П. Закалюк окрему увагу приділив аналізу принципу соціального натуралізму, за результатами якого констатував, що висновки О.М. Костенка не впливають з тверджень Г.Гроція та визнав їх штучним поширенням змісту і значення природного в праві за рахунок недотримання межі та міри, які відокремлюють природне від соціального, тобто утвореного людьми, що становить соціальну практику [14, с. 92].

За влучним висловом О.Л. Тимчука, відповідно до запропонованого О.М. Костенком підходу ігнорується якісна специфіка суспільства у порівнянні із природою, що означає відхід від досягнень сучасної соціології та регрес до стану науки XVII–VIII ст.ст. [15, с. 189].

З огляду на питання, що розглядається, цінним є розгляд і характеристика науковцями характерних рис постмодерністської парадигми кримінології, серед яких, наприклад, Т.В. Мельничук виділяє наступні: критичне ставлення до попередніх кримінологічних уявлень; відсутність явно домінуючих концептів; комплексність методології досліджень та активне запозичення методів недотичних наук (в тому числі синергетики); пошук мірила норми та девіації; компаративізм; критика традиційних засобів та інститутів соціального контролю; прагматичність [16, с. 173].

У сучасних умовах глобалізаційних процесів евристичний потенціал синергетичної парадигми в методології кримінологічних досліджень відмічає С.Ю. Лукашевич [17, с. 29]. Вчений констатує, що відповідно до синергетичних уявлень про соціум та його інститути злочинність та система запобігання та протидії їй – це самоупорядкована та самоврегульована

нелінійна система, яка відкрита для різноманітних впливів і перебуває у стані постійного обміну речовиною, енергією та інформацією з іншими напрямками соціального регулювання та управління, з суб'єктами та об'єктами соціальної взаємодії тощо [17, с. 29]. Відтак, на думку вченого, вибір саме синергетичної парадигми для проведення кримінологічних досліджень є найбільш вдалим.

Дійсно, викладене автором бачення евристичного потенціалу та концептуально-пізнавальних проблем застосування синергетичної парадигми як методологічної основи системи протидії злочинності, заслуговує на увагу та подальше детальне дослідження з огляду на встановлені особливості функціонування та взаємодії соціальних систем, їх здатності до самовдосконалення, розвитку соціальних процесів, а також механізму впливу них.

В.А. Номоконов також визначає синергетику як нову парадигму в кримінології, здатну скласти конкуренцію «нормативістській» та «соціологічній» концепціям-парадигмам [18, с. 108].

В.В. Коваленко називає її синергетичним підходом кримінологічних досліджень, відповідно до якого і злочинність, і система протидії їй – це елементи соціальної самоорганізації (саморегуляції) суспільства. Вчений наполягає, що саме цей підхід є найбільш вдалим для створення теоретичної конструкції запобігання злочинам, а також формування відповідної стратегії на основі системної цілісності суспільства, його організаційно-структурної впорядкованості та здатності до саморегуляції, оскільки саме взаємодія компонентів систем пояснює факти, а не результати дослідження змісту фізичних, біологічних, соціальних чи теоретичних процесів [19, с. 6].

Відповідно постмодерністська парадигма кримінології орієнтує на дослідження воєнної безпеки як стану системи, що стримує корупційну злочинність в межах суспільно прийнятного рівня. Зокрема, на виявлення криміногенних об'єктів у цій сфері, а також зв'язків між ними та заходами й засобами впливу на них; особливостей ініціювання процесів самоорганізації інститутів громадянського суспільства щодо протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки.

В свою чергу, парадигма соціологізму спрямовує на з'ясування залежності державно-правових, а також соціально-правових явищ і процесів від сучасного стану розвитку громадянського суспільства в цілому.

Висновки. Таким чином, під методологією дослідження кримінологічних засад протидії корупції у сфері воєнної безпеки слід розуміти наведену сукупність **принципів** (об'єктивності, всебічності й повноти, історизму, комплексності, детермінізму, розвитку, єдності теоретичного та емпіричного, а також теорії та практики), **підходів** (комплексного, системного та синергетичного) і **методів пізнання** (загального філософського діалектичного методу; загальнонаукових методів: формально-логічних методів аналізу та синтезу, індукції та дедукції, а також абстрагування, системно-структурного, історичного та порівняльного методів; конкретно-наукових методів дослідження, серед яких базовими є спеціальні методи юридичної науки (формально-правовий, формально-догматичний, компаративістський метод, метод кримінологічного моделювання) поряд із методами інших наук, зокрема, соціології (метод опитування, вивчення документів) та статистики (групування, узагальнення показників тощо)), а також історико-правовий порівняльний метод, яка, на нашу думку, є найоптимальнішою для розв'язання визначених вище дослідницьких завдань,

оскільки забезпечує отримання достовірних та науково-обґрунтованих висновків про предмет дослідження, а також формування пропозицій за для забезпечення підвищення ефективності механізму протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Швырев В. С. Анализ научного познания : основные направления, формы, проблемы / отв. Ред. Лекторский В. А. М.: Наука, 1988. 175 с.
2. Єрмаков О. Ю. Основи наукових досліджень в економіці : навч. посіб. Київ: Компрінт, 2015. 177 с.
3. Баскаков А. Я., Теленков Н. В. Методология научного исследования : учеб. пособ. Изд. 2-е, испр. Киев : МАУП, 2004, 216 с.
4. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. А.Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
5. Розин В.М. Швырёв В.С., Голдберг Ф.И., Бернштейн В.С. Методология. Гуманитарный портал : веб-сайт. URL: <https://gtmarket.ru/concepts/6870>.
6. Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология. М.: СИНТЕГ. 668 с.
7. Ракитов А. И. Курс лекций по логике науки. М.: Высш.шк., 1971. 176 с.
8. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности: методологические проблемы современной науки. Москва : Наука, 1978. 392 с.
9. Мартинишин Г. Й. Логіко-філософські основи правозастосування : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Хмельницький, 2016. 200 с.
10. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : у 3 кн. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. 424 с.
11. Костицький М. В. Філософсько-правові питання методології юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. № 3. С. 13–27.
12. Кучук А. М. Аксиологічний підхід до дослідження правових явищ. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 116–120.
13. Мацкевич И. М. Современные методологические проблемы криминологии. *Российский криминологический взгляд*. 2010. № 2. С. 284–290.
14. Костенко О. М. Модернізації доктрини сучасної кримінології у парадигмі соціального натуралізму. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1(2). С. 190–208 с.
15. Тимчук О. Л. Філософські засади сучасної кримінології: методологічні аспекти. *Вісник Південного регіонального центру Національної Академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 185–194.
16. Мельничук Т. В. Постмодерністська парадигма кримінології. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи* : матеріали Міжнар. наук. конф., 9 груд. 2016 р. Харків : Право, 2016. С. 172–173.
17. Лукашевич С. Ю. Евристичний потенціал синергетичної парадигми в методології кримінологічних досліджень. *Сучасні кримінологічні дослідження : методи, напрями, перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу, 14 лист. 2019 р. Київ : ДНДІ МВС України. 2019. С. 28–31.
18. Номоконов В. А. Парадигмы криминологии. *Правоведение*. 1994. № 3. С. 106–110.
19. Коваленко В. В. Сучасний стан та перспективи кримінології : деякі методологічні аспекти. *Кримінологічна теорія і практика : досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*. Матеріали наук.-теор. конф., 20 бер. 2014 р. Київ : Національна акад. внутр. справ, 2014. С. 5–9.

I. Voitovich

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF RESEARCH OF CORRUPTION CRIME IN THE FIELD OF MILITARY SECURITY

The relevance of the article is that effective counteraction to crime in general, as well as corruption in the field of military security in particular, is impossible without thorough criminological research. Their success largely depends on the adequacy of the chosen methodological tools with which to carry out the cognitive process - methodology. The methodological bases of scientific criminological research of corruption crime in the field of military security are investigated in the work. It has been found that the postmodernist paradigm of criminology focuses on the study of military security as a state of the system that curbs corruption crime within a socially acceptable level. In particular, to identify criminogenic objects in this area, as well as the links between them and measures and means of influencing them; features of initiating the processes of self-organization of civil society institutions to combat corruption in the field of military security. It is concluded that the methodology of research of criminological principles of combating corruption in the field of military security should be understood as a set of principles (objectivity, comprehensiveness, historicism, complexity, determinism, development, unity of theoretical and empirical, as well as theory and practice), approaches (complex, systemic and synergetic) and methods of cognition (general philosophical dialectical method; general scientific methods: formal-logical methods of analysis and synthesis, induction and deduction, as well as abstraction, system-structural, historical and comparative methods; specific scientific research methods, among which the basic are special methods of legal science (formal-legal, formal-dogmatic, comparative method, method of criminological modeling) along with methods of other sciences, in particular, sociology (survey method, study of documents) and statistics (grouping, generalization of indicators, etc.), as well as historical and legal comparison method, which, in our opinion, is the best for solving the above research tasks, as it provides reliable and scientifically sound conclusions about the subject of research, as well as the formation of proposals to ensure the effectiveness of the mechanism for combating corruption in the field of military security in Ukraine.

Keywords: methodology, methods, corruption, crime, military security sphere.